N. IORGA

Serbările de la Blaj

ÎNSEMNĂTATEA LOR

POLITICĂ, CULTURALĂ ȘI LITERARĂ

VALENII-DE MUNTE

TIPOGRAFIA «NEAMUL ROMÂNESC»

1911

N. IORGA

*

Serbările de la Blaj

ÎNSEMNĂTATEA LOR

POLITICĂ, CULTURALĂ ȘI LITERARA

VĂLENII-DE MUNTE

TIPOGRAFIA «NEAMUL ROMÂNESC»

1911

Însemnătatea politică a serbărilor.

I.

Cultură și politică sînt unul și același lucru, nu atîta supt înfățișări deosebite, cît în fase deosebite ale desvoltării sale. Orice cultură cuprinde într'însa un program politic și orice așezăminte politice nu sînt decît traducerea în realitate omenească a unor concepții culturale. Ceia ce a răsărit în lumea ideilor, ceia ce s'a întrupat întâiu în cuvîntul rostit sau scris capătă un caracter mai văzut și trainic traducîndu-se în oameni. Precum gîndul e scris prin litere și rostit prin sunete în alte momente ale desvoltării, astfel el se înfățișează prin oameni în momentul politic și lucrează, uneori veac după veac, prin ei. Unele formațiuni politice, icoane vii ale concepțiilor culturale care le-au precedat și produs, au astfel o valoare filosofică, o strălucire artistică fără pereche. Lupta de la Marathon, de la Salamina și Plateia nu sînt decît pagini din Iliada represintate cu sînge cald și durere adevărată.

S'a cerut prin domnul fost deputat — și

față de poporul său încă așa de mult deputat — Iuliu Maniu voia pentru serbări de cultură, și d. Khuen Héderváry, care aude zilnic supt ferești cum Justh și alți tovarăși îi cioplesc lemnel sicriului, s'a grăbit a se învoi cu desfășurarea liberă a manifestațiilor culturale. Când cîțiva prieteni au cerut primului-pretor din Blaj să pot rosti cîteva cuvinte despre însemnătatea culturală a orașului, acest funcționar cu un firesc simț de răspundere a obiectat că nu poate da voie de la sine decît unei cuvîntări privitoare la cultură venind de la o persoană nebănuită de politică. Poate că refusul său delicat era mai îndreptățit decît încuviințarea pe care d. Khuen în momentul coborîrii sale de la putere nu putea să n'o acorde. În adevăr, viața politică românească se va resimți de cele petrecute la comemorarea festivă a celor cincizeci de ani de la întemeiarea Asociației, unită cu adunarea anuală a Societății de fond de teatru.

Nu s'a creat, firește, nimic, dar s'au constatat, aclamat și consfințit lucruri de cea mai mare însemnătate.

Într'o societate indivizii încearcă multe. Zgomot pot face totdeauna, și praf, și fum. Ai crede că e totdeauna o mare luptă *adevărată*, care se va mîntui cu ziduri de cetate sfărîmate și cu întrări triumfale. Dar bate de-odată un vînt puternic care curățe, și în lumina liberă a razelor de sus se vede ce este. Une ori în adevăr apar pietrele zvîrlite la pămînt; alte ori însă cetatea se ridică neatinsă: s'a risipit nisipul vechiu

al tencuielilor zdrențuite, dar piatra stă mai tare decît oricînd și rîde în răsfrîngerî ale luminiĭ de toate silințile ce s'aŭ cheltuit pentru a o distruge.

O cetate veche, tare, pe care noĭ ceĭ de azĭ trebuie s'o curățim numaĭ, s'o întregim după nevoile și descoperirile vremiĭ și s'o păzim de dușmanĭ mai isteți și cu mai multe mijloace, e unitatea și solidaritatea neamuluĭ românesc. Aŭ încercat s'o sfarme, crezînd că fac bine, creatoriĭ și întețitoriĭ de războaie confesionale și, în timpurĭ mai nouă, zburdăciunĭ tinerești de o parte și îngîmfărĭ mai bătrînești de alta. Aŭ fost de-ajuns serbările de la Blaj pentru ca să se vadă ce puțin a rămas din atîta pulbere răscolită, în conștiința națională triumfătoare a unuĭ ceas de jubileŭ cultural, mai greŭ de speranțe marĭ decît de pioase amințirĭ.

Confesiunile vor rămînea cît va vrea Dumnezeŭ să fie în acest neam al nostru încă o piedecă, în numele luĭ. Confesionalismul însă, fără a peri, s'a ascuns treĭ zile și după aceasta va ieși numaĭ foarte sfios la iveală, fiindcă nimenĭ nu va cuteza, supt întipărirea faptelor ce s'aŭ săvîrșit și vorbelor ce s'aŭ rostit, să-l încunjure și să-l aclame.

Ceia ce se doria de mult: presența *tuturor* episcopilor pentru a se închina manifestăriĭ dumnezeieștĭ cuprinse în cultura națională și în idealul pe care ea îl luminează și-l apropie de înțelesul tuturora, — aceia s'a îndeplinit acum. N'am fost în zilele de la început, în zilele cele marĭ ale

serbărilor: m'am gîndit să nu fac greutăți oamenilor și mai ales să nu presint încă odată «vanitatea» mea criticeĭ îndreptățite a judecătorilor de suflete din dreapta țară a Românieĭ. Dar toți ceĭ de față mi-aŭ vorbit cu o adîncă înduioșare de clipa, vrednică de o durabilă amintire, în care treĭ episcopi uniți, părintele Mitropolit, episcopul de Oradea-Mare, păr. Radu și episcopul Hossu din Lugoj, împreună cu frații lor întru Hristos și întru strămoșiĭ noștri părintele Mitropolit din Sibiiŭ și sufraganiĭ săĭ, din Arad, păr. Ioan Papp, și din Caransebeș, păr. Miron Cristea, străbătînd mulțimea uriașă a celor 5.000 de oameni, și poate încă mai mulți, de care gemea uriașa piață, s'aŭ dus în veșmintele lor de roșu și aur în aceiași biserică pentru ca să asculte aceiași slujbă, în care fiece cuvînt pare că dobîndia un alt înțeles, căci Scriptura și rugăciunile răspund la toate durerile și ieaŭ pe aripile lor toate aspirațiile sufl tului omenesc.

Deci la o sută și cîțiva aniĭ după timpurile cînd se sfinția din noŭ biserica în care 'ntrase un cleric de confesiunea cealaltă, Mitropolitul acelor ce se afirmă cu «dreaptă credință» a stat de față, cu toți arhiereiĭ supuși lui, în catedrala metropolitană a celor cari, răspingînd «schisma grecească», aŭ găsit Biserica «singură mîntuitoare» a Romeĭ. Aŭ stat de s'aŭ închinat împreună. În jurul lor înnalta și larga biserică desfășura aceleași chipuri după tradiția noastră națională; aceleași rituri străbune dădeaŭ mișcare sfinteĭ slujbe; aceleași eraŭ cuvintele

din aceiași limbă. Un vechiu trecut de unitate desăvîrșită îl înfășura pe toți cu farmecul poveștelor lui milenare. Și din cei de astăzi se desfăcea un spirit nebiruit ducînd pe acești arhierei, poate împovărați încă de rămășița prejudecăților nenorocite, tot înnainte, departe de hotarele puse în calea noastră prin violenția și sila străinului, pănă în apropierea cîmpiilor de libertate pe care numai cea mai desăvîrșită unire frățească în luptă și jertfă le poate căpăta. În acel ceas în Metropola Uniriĭ a biruit ceva care, viind de la simțirea entusiastă a unei națiuni întregi, covîrșește orice: Unitatea, de trei ori Sfînta Unitate elementară, esențială, veșnică a Neamului.

Și în actul acesta de venire la Blajul Unității Culturale din ceasul jubileului, a celorlalți șefi de Biserică, era o mai mare greutate de învins decît dacă — lucru ce nu s'a întîmplat — părintele Mitropolit Victor ar fi fost de față la sfințirea Mitropoliei din Sibiiu. Cei mai mulți aŭ venit la cei mai puțini, și aceia cari n'aŭ un oraș românesc pentru instituțiile conducătoare ale Bisericii lor aŭ făcut omagiu acelora cari pe temelii confesionale aŭ ridicat un oraș întreg, care însă la orice prilej a dovedit că însușirea sa d'intăiŭ e dragostea de neam și de învățătura lui.

Și de aceasta se vor fi bucurat aceste spirite mari, acele minți ale căror puternice aripi le-aŭ ridicat peste zidurile joase ce despart pe cellalți, luîndu-li vederea întregului, acele umbre sfinte care sînt ale

ştiinţeĭ vechiuluĭ Blaj, ştiinţă care a dat roade şi până azĭ, dar nu şi ale prejudecăţilor, prejudecăţĭ care se sting pe zi ce merge. Se vor fi bucurat umbrele luĭ Clain, luĭ Şincaĭ şi luĭ Maior, umbre care nu zăbovesc unde s'aŭ amestecat trupurile cu ţerna, ci, părăsind acele sdăposturĭ întîmplătoare ale cenuşeĭ lor, s'aŭ întors aice şi, luminînd biserica de raze care gonesc obscurantismul, spiritul de clasă, intriga călugărească, patima războiuluĭ de dogme, străbat şi stăpînesc şcoala, şoptind părinteşte la urechea fiecăruĭ băieţaş venit de la sate în portul care i-a înveşmîntat ca tinerĭ şi pe dînşiĭ, vorbe care se potrivesc une orĭ cu spusele unor profesorĭ, dar alte orĭ le combat şi cuprind în ele însăşĭ nevoia de a fi, de a ne strădui, de a birui pe tot pămîntul nostru ca un singur neam, şi ca unul ce nu primeşte pe altiĭ.

Predica blîndă a părinteluĭ Mitropolit Victor, răspicata rostire românească a părinteluĭ Mitropolit Ioan, declaraţiile pline de căinţă ale episcopuluĭ de Arad, care a glorificat credinţe pe care e maĭ dator decît oricine să le glorifice. cuvîntarea curat culturală a părintelui Miron Cristea la Societatea de fond de teatru, întreaga atitudine a episcopilor de Oradea-Mare şi de Lugoj, salutările şi toasturile tuturor căpeteniilor bisericeştĭ aŭ vorbit de naţie şi de viitorul eĭ. Aşa de puternică era grija de acel viitor, încît trecutul maĭ tot a fost uitat: abia şi-a avut ceasul venerabilul canonic Moldovan, fost preşedinte pe vremurĭ al Asociaţieĭ; la

mormîntul luĭ Ciparĭŭ s'a făcut în treacăt o sfeştanie; la mormîntul luĭ Augustin Bunea, care e numaĭ ţernă goală şi o cruce şubredă, la mormîntul acela pe care cresc florĭ nevăzute de speranţă pe care nicĭ cel maĭ sălbatec vifor de iarnă nu le poate rupe şi care daŭ mireazmă vie şi în clipele celor maĭ nemilostive gerurĭ, — aŭ venit numaĭ prietenĭ singuratecĭ. Se poate înţelege, se poate ierta. Aşa de mult era îndreptăţit gîndul tuturora peste zilele de astăzĭ. Al Vlădicilor ca şi al celorlalţĭ.

Şi Dumnezeŭ însuşĭ a lucrat pe căile luĭ de prevedere pentru această unitate. Vă închipuiţĭ pe acela care până ierĭ era între ceĭ viĭ cu trupul, pe episcopul Gherleĭ Ioan Szabó, între închinătorĭĭ culturiĭ ce desrobeşte şi răsbună? Dacă şi-ar fi învins acea «boală» care a fost scusa tuturor lipsurilor şi defecţiunilor sale, «boală» de către noĭ şi maĭ puţin de către ceĭlalţĭ, — ce tristă ar fi fost figura luĭ de prins de războiŭ al unor curente care nu treceaŭ viĭ prin sufletul luĭ! Aşa însă, printr'o voinţă maĭ puternică decît ale noastre, de la Gherla numaĭ de aceia n'a venit nimenĭ fiindcă nicĭ nu era nimenĭ. Dar între ceĭ de faţă se găsia cine va fi mîne episcopul purificator al Gherleĭ.

Şi dintre viiĭ ceĭ morţĭ maĭ lipsia unul, vicariul de la Oradea, Mangra!

În aceste treĭ zile ale Paştilor noastre naţionale, începute cu învierea idealuluĭ ce părea că s'a înmormîntat la 1848 după răs-

tignirea luĭ şi înnălţarea la cerurile Idealelor ce nu sînt menite a se mai întrupa, — s'aŭ rostit, e adevărat, şi alte vorbe. Pentru o foaie, cont'a alteia, pentru un om şi împotriva altuĭ om. Dar cu ce glas, şi unde? Cu glasul care nu îndrăzneşte a vorbi tare decît în vuietul anonim al aclamaţiilor, şi în cuprinsul berăriilor, grădinilor de petrecere, orĭ chiar la masa comună a celor materiale, şi anume la sfîrşitul meseĭ. Astfel însă şi în aceste locurĭ nu se proclamă nimic care trebuie să rămîie.

II.

În ultimele timpurĭ s'a vorbit de orientărĭ nouă saŭ înnoite ale politiceĭ noastre în Ungaria. O anume direcţie chema către poporul «desrobit» de prejudecata de iubire a religieĭ şi stăpînit de religia de ură a socialismuluĭ zurbagiŭ şi revoluţionar. Alta cerea şefĭ noĭ pentru ca supt eĭ, prin singura întrebuinţare a puterilor materiale străine de care sîntem încunjuraţĭ, să se capete după bunul cod vechiŭ al părintelui Machiavel de la Florenţa îndreptăţirea noastră naţională. Oportunismul, azĭ cu lenta *schwarzgelbului*, mîne cu surguciul de haiduc casnic al d-luĭ Justh, totdeauna îndoit trădător, faţă de ceştialaltĭ, pe carĭ nu-ĭ poţĭ iubi, şi faţă de tine însuţĭ, care nu mai vreĭ a te înnălţa şi întărĭ, cerea, ca şi «socialismul naţional», aliat cu jidovismul cluburilor de scandal şi revoltă din Pesta: «Să ne smulgem de Bi-

serică!». Chiar şi dacă am pierde privilegiile pe care ea ni le asigură.

Mulţi vor fi crezut, — după scrierea unui articol de cugetare politică modernă, după primirea aclamaţiilor în toate limbile ale unei gloate dorite de sufragiul universal, nu ca de un drept, ci ca de un aliment, de o cartelă de restaurant saŭ de o făgăduială de băutură fără plată, orĭ, în sfîrşit, după un sfat de taină cu stăpînii de ierĭ, carĭ aŭ fost adesea înnăbuşitorii de ierĭ orĭ, cu stăpînii de mîne cari vor fi strivitorii de mîne, — că aŭ isprăvit grozav lucru, că noile drumurĭ sînt săpate, pietruite, netezite cu nisip şi că lumea se va arunca bucuroasă pe dînsele, părăsind cărăruşele din curtea b'sericii, ce şerpuiesc între morminte.

Şi iată că mulţimile nu vreaŭ să meargă pe acolo, supt steagurile roşiĭ, supt steagurile negre şi galbene, supt steagurile roşiĭ, albe şi verzĭ. La prilejurĭ de acestea se vede maĭ bine. Şefiĭ politicei viitoruluĭ aşteaptă pe pietrişul proaspăt, supt bandierele nouă. Miĭ şi miĭ de oamenĭ trec însă numaĭ pe acele cărăruşe care sînt cu totul ale noastre, şi de-asupra lor copacii bătrînĭ, în umbra cărora dorm strămoşiĭ supt cruce, freamătă o binecuvîntare.

Şi din punctul lor de vedere special, din punctul de vedere al tagmeĭ lor, n'aŭ făcut răŭ Vlădicii venind aşa cum aŭ venit. Aŭ ieşit înnaintea p.poruluĭ şi aŭ văzut că e adevărat ce li se spunea: că poporul îĭ aşteaptă de mult, acolo, pe drumul luĭ Şaguna, şi nu pe drumul luĭ Mangra.

III.

Aŭ defilat mulți țerani la Blaj, aŭ defilat supt tricolor, care în zilele acestea a fost îngăduit și a fluturat liber ca în 1848, dar lașnic și cu făgăduieli mai senine și mai trainice. Aŭ defilat și aŭ cîntat «Deșteaptă te Romîne», ceia ce nu e de mirare cînd primul-pretor însuși, Iosif Szász, Ungur curat și nu mai bun decît alții, a trebuit să-l asculte la masă, — între altele și pentru că representa pe acel Împărat în numele căruia s'a vărsat mult sînge romînesc la acest cîntec. Și de alminterea ce putea să-i spuie nou «Deșteaptă-te Romîne» cînd realitatea însăși a deșteptării îi stătea supt ochi?

S'aŭ văzut și mai departe țerani la ședințe și la serbări. Dar, ca să fim drepți — căci la ce ne-am încînta cu ilusii? —, s'aŭ văzut mai mult porturi țerănești, porturi femeiești, adesea ori și pe trupuri domnești. Ar fi fost bine ca toată lumea femeiască să le fi purtat, să le fi *proclamat*, ca încă o afirmație a culturii noastre, a darului de frumuseță cu care ni e împodobit neamul. Cîndva, poate vom ajunge și acolo.

Dar adevărații țerani aŭ lipsit pe urmă aproape cu totul. Mulți, prea mulți, abia dacă vor fi știut că la Blaj se serbează, se vorbește, se făgăduiește și pentru dînșii. În această privință e încă atîta de lucru... Pentru revoluție e bun țeranul nostru din Ungaria și astăzi; să-l pregătim pentru marele rol de evoluție pe care numai el îl poate îndeplini.

Țerani în număr foarte mare însă aŭ fost de față și la trecerea a hieroilor spre biserică — glorificare a datinei religioase — și la zborul aviatorului Vlaicu. Cu mîndrie vorbia oricine de îndrăzneala, de siguranța, de marele triumf al iscusitului technic. Pentru cărturari era încă o dovadă a istețimii neamului, a darului său de a iscodi, a siguranței de care dă dovadă pe drumurile odată descoperite, a liniștii cu care se stăpînește și stăpînește. Pentru țerani a însemnat și mai mult. Mulți vor fi știut că acest domn tînăr și sprinten e dintre ai lor, fecior de țeran din Binținț. Doar acolo-i eraŭ părinții și sora... Dar, și fără asta, în sufletele lor, care nu pot prețui de cele mai multe orî zborul aproape fără margenî al gîndului, s'a coborît pe această cale a zborului material, visibil, care rupe văzduhul pînă se pierde în senin, încrederea în destoinicia neamului de a se întrece și cu cei mai îndrăcit «neamț» în toate privințile. Și poate cîte unul mai bătrîn care avea multe suferințî pe suflet va fi nădăjduit că unele din ele vor fi fost duse mai aproape de Dumnezeŭ pe pînzele aripilor lui Vlaicu.

IV.

În tot ce am auzit și în tot ce am cetit cu privire la aceste serbărî, n'am deosebit o singură dată acea notă care odinioară stăpînia toate manifestațiile noastre, inspirînd presa, caracterisînd literatura, dînd

vorbitorilor momentele cele mai impresionante: jalea asupra soarteĭ noastre nenorocite, asupra blestemuluĭ ce ne apasă, ura împotriva dușmanilor cari ni staŭ în cale, apelul la puterile bune din această lume și din alta ca să ni sară în ajutor și să ne mîntuie.

Din potrivă, discursul magistral al vicepreședinteluĭ d. Andreiŭ Bîrseanu, care a fost ales președinte cu entusiaste aclamațiĭ, telegrama adunăriĭ către Împăratul-Rege, cuvîntările episcopilor, toasturile de la banchete, conclusiile spuse tare, precis și energic și de d. Bîrseanu, și de d. Goldiș, care a găsit accente vibrante, — toate aŭ fost afirmațiĭ *răspicate ale credinței în noĭ înșine, în unitatea, în solidaritatea românească și în valoarea culturiĭ noastre luptătoare.*

Cînd, prin silințĭ îndelungate, — care aŭ fost adese orĭ rătăcirĭ pe drumurĭ rele, și pribegĭ pe dînsele avem încă destuĭ, și aicĭ și dincolo! —, prin marĭ sacrificiĭ, mai ales ale celor de jos, împovărațĭ cu birul străinuluĭ, cu birul luĭ Dumnezeŭ și cu birul școliĭ, prin înțelegătoarea primire și urmare a bunelor îndrumărĭ, o nație ajunge aicĭ: să nu se îndoiască de sine, nu pe perinele de lene ale triumfuluĭ, ci în avîntul jertfitor de toate al asaltuluĭ, ea n'are nevoie ca să se libereze pe de a 'ntregul decît de un singur lucru: de stăruința tuturora pe calea cea bună, care e una singură și nu se capătă de pomană de la nimenĭ.

Însemnătatea culturală şi literară a serbărilor.

I.

«Asociaţia» — cea ardeleană, celelalte aŭ şi uitat s'o felicite — şi-a serbat aniversara de cinzecĭ de anĭ de la înfiinţarea eĭ prin prevederea arhiereilor din 1861, Şuluţ şi marele Şaguna, care de atuncĭ, a doua zi după crearea instituţiilor bisericeştĭ de asigurare naţională, prevedea că viitorul va fi al culturiĭ şi avu grija s'o asigure şi pe aceia.

Serbarea jubilară era o datorie şi a fost un fericit prilej de manifestare naţională. Şi astfel numele luĭ Şaguna s'a auzit din noŭ şi a chemat pe urmaşĭ la îndeplinirea chemăriĭ pe care li-a lăsat-o, şi astfel s'a dat generaţieĭ ce se ridică o îndrumare în legătură, nu cu slăbirea zeluluĭ pentru ocupaţiile maĭ înnalte ale spiritului, cu urmărirea de situaţiĭ şi vînătoarea de satisfacţiĭ materiale, ci cu entusiastul cult al idealuluĭ, cu grăbirea de a-ĭ jertfi tot ce se poate chema pe lume răgaz şi plăcere, cu despreţul faţă de binele oferit de

străinĭ, însuşirĭ toate care aŭ deosebit marea generaţie a revoluţieĭ.

Blajul a fost ales pentru această comemoraţie. O spunem cu hotărîre: i se cuvenia aceasta. Nicĭun alt centru nu-ĭ putea disputa acest drept. Dacă aiurea pot fi şi maĭ mulţĭ Romînĭ decît ceĭ aproape 4.000 cari locuiesc lîngă maĭ puţin de 400 de străinĭ în Blaj, dacă în alte locurĭ se pot afla, la ceĭlalţĭ maĭ curînd decît la aĭ noştri, maĭ multe îndemînărĭ, nicăirĭ nu ni aparţine ca aicĭ o întreagă viaţă orăşenească, fie ea cît de săracă încă; nicăirĭ această viaţă-împreună a ţeranuluĭ din căsuţa coperită cu stuh, cu meşterul din vechea casă cu obloanele de lemn şi cu şcolarul, cu clericul, cu canonicul din locuinţile liniştite ale studiuluĭ şi rugăciunii, cu Vlădica din castelul care a fost odată al unuĭ prinţ ardelean, al unuĭ Craiŭ de Ungur, nu e maĭ strîns legată. Jidanul de lîngă şcoala de fete şi ceĭ doĭ tovarăşĭ aĭ luĭ, funcţionarĭ ungurĭ de la toate oficiile nu fac măcar a se recunoaşte bine o stăpînire străină. Printr'un lung proces istoric, de înceată şi sigură desvoltare, o şcoală dînd altă şcoală, un aşezămînt cultural plecînd din alt aşezămînt, o generaţie transmiţînd alteĭ generaţiĭ o tradiţie culturală pe care a ştiut s'o crească, fie şi cît de puţin, s'a ajuns, de la biserica-mamă care-şĭ ridică mîndră faţada cu cele două turnurĭ, de la cele d'întăiŭ ganguri boltite care adăpostiaŭ pe călugăraşiĭ săracĭ aĭ timpuluĭ de întemeiere, la complexul

vast şi armonios de instituţii care dau sufletului tînăr toate lucrurile de care poate avea nevoie, de la Crez şi. Abecedariu până la superioarele învăţături ale teologiei universitare.

Meşterul care lucrează ghete, haine, mobile pentru domnul profesor saŭ pentru «Măria Sa» canonicul, săteanul care ţine în gazdă pe fiul altuĭ ţeran, din care se va face un «domn mare», un cărturar, un învăţat poate, toţi sînt legaţi, nu numaĭ prin identitatea formelor elementare naţionale, dar şi prin acea comunitate de interese care e, totuşi, şi la popoare de cea maĭ înnaltă cultură, o condiţie neapărată a comunităţiĭ morale.

Şi, de jur împrejur, şi satele, aproape fără escepţie, sînt româneştĭ : Veza, aproape o parte a Blajuluĭ astăzĭ, Pănadea luĭ Ciapariu, Bia, Bucerdea luĭ Ion Maiorescu, până departe la Cetatea-de-Baltă, care aminteşte pe Ştefan-cel-Mare şi pe Petru Rareş, până la acel sat al Buiĭ, care a făcut parte din domeniul ardelean al luĭ Mihaĭ Viteazul. Neamul stăpîneşte aicĭ prin locuinţă şi muncă, dar în multe părţi proprietatea mare e însăşĭ a noastră, căcĭ o seamă din aceste sate fac parte din domeniul Bisericiĭ Blajuluĭ, moştenitoarea zestreĭ lăsate de «maica» bună, de Împărăteasa Maria Teresa.

Blajul era vrednic de această onoare şi pentru alt motiv.

Mariĭ represintanţi aĭ inteligenţeĭ româneştĭ, în cursul timpurilor, s'aŭ ridicat a-

desea din acest oraș, fără a urmă însă unor îndreptări venite de acolo și adesea ridicîndu-se împotriva aceluĭ spirit tradițional teologic, timid pe care profesoriĭ și canoniciĭ îl represintaŭ. De aicĭ s'a făcut o învinuire acestora din urmă. Ea este și nu este îndreptățită. A servi cultura pe drumul ce-l aĭ de la început înnaintea ochilor e totuși o faptă foarte frumoasă și foarte folositoare; a te ridica maĭ sus decît învățămîntul ce aĭ primit nu e la îndămîna orĭcuĭ. Cel ce o face va lovi și va zdrobi totdeauna. Cine zboară sfarmă de la cea d'intăiŭ înfiorare a aripilor fragede o crisalidă, dar fără scutul eĭ cald acele aripĭ distrugătoare și înnălțătoare în sus nu s'ar fi putut alcătui.

Ca organism școlar, Blajul e astăzĭ tot ce poate fi. *Aproape* tot: spiritul vremilor nouă ĭĭ adauge doar, cu cărțile și manuscriptele scumpe ale unuĭ Cipariŭ și Moldovan, biblioteca, a cărĭĭ clădire se datorește și mărinimosuluĭ dar al săraculuĭ canonic Augustin Bunea. Clădirea e gata din roșu, pare încăpătoare și în ferestile cu ogive se vede chiar o anumită grijă a stiluluĭ. În locul chilieĭ unde, în muncă singuratecă, neobositul doritor de știință Cipariŭ migălia, la raza darnică a soareluĭ ca și la slaba flacără a lumînăriĭ, prin cărțĭ în toate limbile și de toate învățăturile, în locul odăițeĭ simple în care, aproape în aceiașĭ isolare, Bunea smulgea adevăruri nouă pentru știința istorică, descoperitoare și apărătoare a străvechilor

noastre drepturĭ, vor lucra în maĭ prielnice împrejurărĭ, prin voia acelora, un rînd de tinerĭ după altul, întregind cunoştinţa noastră despre limbă, literatură, cultură şi viaţă politică. Iar, din cînd în cînd, printre ceĭ harnicĭ îşĭ va face loc iarăşĭ o inteligenţă mare, ale cărĭĭ puterĭ vor fi crescute de la început prin marile amintirĭ ce l vor încunjura.

Dar o datorie o aŭ Romînĭĭ faţă de Blaj, toţĭ Romînĭĭ. Cum s'a spus de maĭ multe orĭ, şi foarte limpede, în cursul serbărilor, *noĭ trebuie să fim şi bogaţĭ.* Oraşul de cultură de pe Tîrnave nu maĭ poate fi crescut prin grija cărţiĭ. Ĭĭ trebuie o viaţă economică şi, dacă nu i-o vom da-o noĭ, frică să ni fie că alţiĭ îĭ vor da-o, Evreiĭ maghiarisanţĭ cari distrug pe rînd caracterul istoric patriarhal al tuturor centrelor ardelene. Băncile ar putea crea aicĭ din folosul lor fabricĭ cu care s'ar atrage multe sute şi chiar miĭ de Romînĭ, prin viaţa puternică a cărora s'ar învia şi întări oraşul.

II.

În minunatul şes al Tîrnaveĭ, lîngă apa înceată care taie verdele viŭ al întinderiĭ, se ridică, prinsă din noŭ în ciment, Piatra Libertăţiĭ, amintirea aceleĭ proclamărĭ a existenţeĭ politice naţionale de la care pleacă toate ostenelile următoare. Dinamita unuĭ duşman o sfărmase, şi un tabloŭ de Zeiler din Blaj o înfăţişează în bucăţĭ

în mijlocul zăpeziĭ, pe cînd un cleric bătrîn, martur al zilelor acelora, cu capul gol sprijinit în mînĭ priveşte pămîntul pe care s'aŭ risipit astfel, violent, amintirile. S'a făcut ceva maĭ bun decît tînguirea: cu cheltuiala Mitropolituluĭ Victor piatra a fost prinsă din noŭ în ciment tare şi, aşa cum este astăzĭ, ea înfăţişează hotărîrea noastră nestrămutată de a uni prin munca noastră întregitoare toate fragmentele de viaţă materială şi culturală pe care ni le-a lăsat, după atîtea atentate ale duşmanilor, trecutul. Nicăirĭ «1848» nu trăieşte pentru Romînĭ maĭ mult decît aice. Şi «Asociaţia» e unul din ultimele resultate trainice ale avîntuluĭ uriaş de atuncea.

De aceia cu drept cuvînt conducătorul instituţieĭ, d. Andreĭ Bîrseanu, nu s'a mulţămit a-ĭ aminti pe scurt începuturile, ci a unit în comemoraţia sa toate silinţile aceleĭ generaţiĭ marĭ. Şi slujba de amintire, cu discursul profesoruluĭ Negruţiŭ, în seama căruia sînt azĭ şcolile, a chemat mila Domnuluĭ asupra tuturor sufletelor binefăcătoare care atuncĭ aŭ crezut şi aŭ muncit pentru neam pe căile păcĭĭ, pe cînd alţiĭ pe căile războiuluĭ plătiaŭ în sînge dajdea către neam. Dacă nu în rîndul întăiŭ, lăsat Vlădicilor şi cărturarilor, cu chipurile, diplomele, hîrtiile, manuscrisele, tipăriturile lor, Expoziţia jubilară a «despărţimîntuluĭ» a făcut loc armelor pe care mînĭ legate prea multă vreme le-aŭ apucat atuncĭ cu o nerăbdătoare furie, alergînd supt steagurĭ asemenea cu steagul alb,

purtînd în aur chipul Fecioarei şi vorbe româneşti, pe care pentru Maria-Teresa l-aŭ înnălţat ceĭ d'intăiŭ ostaşi romînĭ credincioşi Împărăţieĭ.

Supt astfel de auspiciĭ s'aŭ desfăşurat toate serbările. Un pămînt preţuieşte şi cît morţiĭ pe cari-ĭ are în sine şi a căror viaţă necontenit se amestecă, sfătuitoare, mustrătoare, îndemnătoare, cu viaţa celor viĭ. Şi din mormintele dela Blaj se desfăcea o nebiruită poruncă, de care cu toţiĭ aŭ ascultat: Vlădiciĭ cînd aŭ salutat cu toate prapurile lor un mare steag naţional nevăzut, oratoriĭ cînd aŭ pus la gură trîmbiţe de războiŭ, care răsunaŭ aşa de tare ca în improvisaţia d-luĭ Şt. Pop, ţeraniĭ cînd aŭ venit în jurul domnilor, tineretul cînd s'a ţinut strîns, serios, plin de reverenţă, ca o oaste tînără ce se pregăteşte.

III.

«Asociaţia» a constatat o muncă maĭ intensă, maĭ bine organisată şi maĭ productivă a secţiunilor eĭ. D. Bîrseanu, acuma preşedinte, va şti să o supravegheze deaproape, să o îndrepte mereŭ şi să-ĭ deschidă drumuriĭ nouă prin inteligenţa sa clară şi departe-văzătoare. E netăgăduit însă că secretarul săŭ, d. O. Tăzlăuanu, directorul «Luceafăruluĭ», nu şi-a neglijat datoria şi, în progresele «Asociaţieĭ», el îşĭ are partea. Necontenit se înmulţeşte numărul conferinţelor ţinute pentru sătenĭ şi pe înţe-

lesul lor, şi secţiile Sălişte şi Năsăud aŭ ajuns la c le maĭ frumoase resultate. Se pare că şi bibliotecile circulante îşĭ află tot maĭ mult cetitoriĭ sătenĭ. Biblioteca de la Sibiiŭ e pusă în rînduială şi deschisă publiculuĭ.

Fireşte că maĭ e foarte mult, nesfîrşit de mult de făcut. Bibliotecile gimnasiilor nu maĭ pot rămînea închise orĭ aproape închise, şi la porţile ferecate încă nimenĭ maĭ mult decît «Asociaţia» n'are datoria să bată. Museul se poate zice că există numaĭ pentru partea etnografică; partea istorică însă trebuie răpede completată, strîngîndu-se pănă maĭ e vremea, înnainte de distrugere saŭ de confiscare, tesaurele de artă şi de literatură pe care le cuprind şi cele maĭ sărace biserici.

«Asociaţia» a fost salutată cu o cărticică despre Blaj a harniculuĭ şi priceputuluĭ profesor I. Raţiŭ Ea dă o bogată informaţie, scurtă şi limpede. O astfel de carte poate fi privită ca un bun început. În toate părţile societatea ar trebui să fie întîmpinată cu publicaţiĭ care să cuprindă însă studiĭ originale despre viaţa românească în localitate. Aşa face tovărăşia literară şi ştiinţifică a Saşilor orĭunde merge, — şi bine face.

N'am ascultat cele două conferinţe festive: a d luĭ Popovicĭ, profesorul de Universitate din Pesta şi a poetuluĭ Goga, ale căruĭ manifestaţiĭ literare trebuie privite totdeauna cu mulţămire. D. Popovicĭ a înviat chipul luĭ Ion Maiorescu, model

de învăţător şi educator, străin, în Ţara Românească de orîce trufie, de orîce tendinţă spre parvenirea bogată şi puternică. D. Goga a schiţat, cu competenţa unuĭ om foarte cult şi cu pătrunderea psihologică a unuĭ scriitor de frunte, mişcarea literară ardeleană din ultimiĭ cinzecĭ de anĭ, dînd, după cît se poate vedea din resumate, o caracterisare fericită şi dreaptă a personalităţilor şi curentelor. Legătura neapărată dintre literatură şi viaţa poporuluĭ, cea d'intăiŭ neputînd decît să se inspire înnainte de toate de la aceasta din urmă — orîce ar crede, adăugim noĭ, pretenţioşiĭ cari socot că aŭ dreptul de a se înfăţişa ca represintanţiĭ «intelectualismuluĭ» naţional cu toate «delicateţele» şi nacafalele sale — a fost afirmată cu o deosebită putere. Aclamaţiile cu care aŭ fost primite aceste conclusiĭ aŭ fost şi o strălucită dovadă de conştiinţă publică.

Tot aşa îmĭ pare răŭ că n'am putut asculta noua compoziţie a maestruluĭ Mureşanu, *Mănăstirea din Argeş*, despre care am auzit numaĭ cele maĭ călduroase laude.

IV.

Exposiţia secţiuneĭ Blaj, cuprinsă în cîteva sălĭ ale Gimnasiuluĭ cu vederea asupra minunatuluĭ parc bătrîn cu mîndri brazĭ înnalţĭ, oglindia noua concepţie despre menirea şi cercul de activitate al «Asociaţieĭ». Organisatoriĭ, profesoriĭ I. Raţiŭ

şi Gavril Precup, aŭ arătat că ştiŭ a înţelege nevoile imperioase ale timpuluĭ.

Trecutuluĭ i s'aŭ păstrat toate drepturile. Într'o odaie de sus şi una de jos, pentru a nu se desface colecţiile particulare, s'aŭ expus cam la strîmtoare şi în condiţiĭ nu tocmaĭ favorabile pentru înţelegerea orĭcuĭ, tablouriĭ, diplome, scrisoriĭ şi antimise, obiecte de tot felul. Pe unele le cunoşteam încă de la Exposiţia din Sibiiŭ. Aicĭ se maĭ vedea un chip al luĭ Petru Maior cu mustăţĭ scurte, sure, ras, cu capul pleşuv şi gulerul înnalt, care ar trebui să fie reprodus în cărţĭ postale ilustrate, un chip, îndoielnic, al luĭ Şincaĭ, foarte asămănător cu al luĭ Alexandru Odobescu, un mare număr de cărţĭ şi documente inedite, de cea maĭ mare importanţă, ale părinteluĭ canonic Moldovan (între ele o carte de scutire a luĭ Constantin-Vodă Brîncoveanu pentru Mitropolia din Bălgrad, testamentul Vlădicăĭ Teofil ş. a.). Multe vechĭ tipărituriĭ religioase aŭ însemnăriĭ care ar trebui publicate. Culegerea produselor tipografieĭ din Blaj mi s'a părut necompletă. Preţioasă seria ziarelor şi revistelor blăjene.

Două odăĭ întregĭ sînt pline de cusăturiĭ româneştĭ, covoare, traiste, fote, iĭ, şervete, ş. a. Cu o artă desăvîrşită profesoara de lucru de mînă de la Şcoala de fete din localitate a rînduit obiectele în cea d'întăiŭ încăpere. Aşezarea e un model de gust şi de stăruinţă: ar trebui fotografiată ca să se înveţe şi altele ce se poate face. Şi tavanul e acoperit tot de covoare şi

fote prinse împreună cu un deosebit meşteşug. Expun tot femeĭ din satele de lîngă Blaj: urîtele modèle «moderne» n'aŭ pătruns de loc aicĭ; executarea e întru toate după datina cea maĭ curată; colorile — şi n'aş şti să spun dacă nu sînt colorĭ nouă, minerale, netrainice — sînt discrete, precisia liniilor absolută. În şcoala de fete se lucrează pungulițe de toată frumusețа; ar trebui date în comerț, pentru ca să le poată avea cine rîvneşte după ele.

În a doua odaie sînt unele lucrărĭ vechĭ, în colorile uşor şterse de soarele anilor. În faţă se văd isprăvile cu acul ale Marieĭ Trifu care e însăşĭ bunica d luĭ Titu Maiorescu, ministru vechiŭ-conservator al Afacerilor Străine.

Şi meşterĭ aŭ vrut să-şĭ arăte iscusinţa, aceĭ meşterĭ de învăţătura şi educaţia naţională a cărora se îngrijeşte aşa de mult profesorul Precup. Foarte bunĭ cizmarĭ, un croitor care ar găsi clienţĭ şi într'o Capitală, maĭ ales un tîmplar al căruĭ biroŭ din stejar luat din apă merită toată lauda. D na Augusta Sabo, din familia Ciato, a trimes o garnitură de mobile cu admirabile săpăturĭ artistice datorite d sale.

Ţeranĭ nu se lasă maĭ pe jos. În odaia lor te îmbată mirosul merelor, persicelor şi strugurilor. Exemplare neobişnuite ca mărime din felurite fructe, cereale, dovleci atrag atenţia. Un mare proprietar din împrejurimĭ biruia pe toţĭ. Lumea care se strecoară are să se împotrivească ispitelor celor maĭ grozave. Domeniul metropolitan

a adus prin șeful silvicultor obiecte care ar putea face fala oricăruĭ Muzeŭ de istorie naturală (și o colecție de ouă de păsărĭ). Cutiile în formă de carte, cu dosul de scoarță, ar putea găsi o răspîndire comercială.

Din greșeală n'am putut cerceta mica expoziție de pictură: ar fi fost interesant de văzut dacă începătoriĭ și diletanțiĭ din Blaj aŭ înțeles că, și cu maĭ puțin talent, se poate folosi fixînd clădirĭ, tipurĭ, aspecte ale naturiĭ.

V.

«Societatea de fond de teatru» a venit fără vice-președintele eĭ, d. Virgil Onițiu, directorul din Brașov, care era bolnav. D. Goldiș conduce desbaterile, iar rolul de raportor îl are d. Branișteș, care a făcut foarte mult pentru societate.

Se aduc și de aicĭ veștile cele maĭ îmbucurătoare. Întăiŭ societatea are banĭ. Fondul s'a ridicat la jumătate de milion de coroane. Al doilea statutele aŭ putut fi schimbate în sensul de mult arătat de dorința generală a publiculuĭ. Se vor putea sprijini societățiĭ de diletanțĭ, așa cum le-a organisat cu o pricepere deosebită și cu o absolută desinteresare personală d. Aurel Bănuțiŭ.

Se vor putea da cît maĭ multe burse. Și pentru alte ajutoare în legătură cu menirea societățiĭ se face loc. Grija afacerilor

se lasă acum în seama unuĭ director plătit cu cancelarie organisată.

Ca de obiceiŭ la societăţile românești din Ungaria, votarea se face prin aclamaţiĭ şi fără discuţie. Sistemul presintăriĭ în scris cu cîtva timp înnainte şi a trimeteriĭ în studiul comisiunilor speciale împiedecă exposiţia vanităţilor, certele, stricarea de cîţĭva ambiţioşĭ a atmosfereĭ adunăriĭ. Se poate lua de aicĭ o îndrumare.

Seara, a fost o represintaţie de teatru. Misionariĭ ceĭ maĭ nobilĭ şi maĭ gata de sacrificiĭ aĭ arteĭ dramatice românești, d-na Aristiţa Romanescu şi Petru Liciu, s'aŭ grăbit să alerge. Între cine i-a ajutat trebuie să se recunoască marele talent de vioiciune şi energie al doamneĭ Bîrsan.

Liciu a spus monoloage; cele care privesc pe Evreiĭ noştri se îngăduie în Ungaria, unde conaţionaliĭ lor sînt Maghiariĭ ceĭ maĭ aprinşĭ şi n'aŭ decît grija să apere de orĭce jignire naţia dominantă. Publicul, în care se găsesc şi mulţĭ sătenĭ, înţelege minunat de bine glume şi alusiĭ care privesc o stare de lucruriĭ cu totul alta de cît a a lor. E păcat că Ardealul şi Ungaria n'aŭ, afară de cîteva snoave ale luĭ Vlad Delamarina Bănăţeanul, literatura lor de anecdote versificate. Genul nu e greŭ, şi publicul îl gustă foarte mult.

«Scînteia» de Pailleron a fost înţeleasă şi nu prea. Sînt cu totul alte împrejurăriĭ decît la noĭ. Pentru a o înţelege — ba chiar pentru a o juca — trebuie, nu numaĭ «intelectualitatea», ale căriĭ drepturĭ le reclamă tînărul scriitor d. Horia Petra-Petrescă într'o

disertaţie plină de ştiinţă, de bun simţ şi de frumos avînt ideal —, ci şi o oarecare practică a vieţiĭ sociale din Apus. Tonul potrivit îl ştia foarte bine d-na Romanescu, uimitoare de tinereţă în privire, glas şi mişcărĭ; d-na Bîrsan l-a gîcit.

Multe versurĭ frumoase are «Cuib de Şoim» de Bistriţeanu, o pagină din Bolintineanu, desvoltată cu prilejul comemoraţieĭ din 1904 a luĭ Ştefan-cel-Mare. Mişcarea lipseşte însă cu totul, şi represintarea s'a desfăşurat greŭ, cu tot talentul d-neĭ Romanescu. Publicul a fost însă entusiasmat de apariţia pe scenă a erouluĭ moldovean— costumul ar trebui cu totul înlocuit, — şi toate pasagiile care dădeaŭ expresie sentimentelor de iubire pentru ţară şi neam, de eroică demnitate, aŭ fost aplaudate, — ce zic? aclamate aşa cum nu mi s'a maĭ întîmplat să fiŭ martor. Celor carĭ strigaŭ «Trăiască» luĭ Ştefan-cel-Mare înviat înnaintea lor li va rămînea de la această represintaţie o amintire neştearsă, care va contribui la educaţia lor naţională.

Represintaţiile s'aŭ dat pe o frumoasă scenă nouă, într'o mare clădire de lemn care a costat zece miĭ de leĭ. Ea se va desface şi vinde. Rămîne însă noua alcătuire, foarte elegantă, a săliĭ de gimnastică, care va fi de-acum înnainte şi o destul de bună scenă de spectacole pentru Blaj. Va fi o trainică amintire a momentuluĭ mare de care s'a învrednicit oraşul găzduind miĭ de Romînĭ veniţĭ din toate părţile. Orĭcare din eĭ va fi plecat de-acolo cu sufletul maĭ mare.

Încheiere.

— CÎTEVA VORBE CĂTRĂ POPOR. —

La Blaj, în Ungaria, aŭ fost, de Sîntămărie şi în două zile următoare, marĭ serbărĭ pentru toţĭ Romînii — cam jumătate din numărul nostru, al celor de aicĭ, din ţară — cari trăiesc supt aspra oblăduire a Ungurilor.

Anume tovărăşia saŭ «Asociaţia» pentru cartea şi învăţătura («literatura şi cultura») Romînilor, tovărăşie veche de jumătate de veac, a ţinut o adunare deosebită pentru aşĭ aduce aminte de aceia cari aŭ întemeiat-o şi aŭ muncit pentru dînsa. Şi a mai avut serbările eĭ tot în zilele acestea şi altă tovărăşie de Romînĭ, aceia care strînge banĭ — pănă acuma jumătate de milion, 500 de milĭ de coroane — ca să poată avea şi eĭ teatru pe limba lor, aşa cum aŭ alte neamurĭ din aceiaşĭ ţară.

S'aŭ strîns toţĭ Vlădicĭĭ românescĭ, şi ceĭ ce se ţin de legea cea veche a Răsăritului, şi ceĭ cari sînt în legătură, ca Blăjenĭĭ chiar, cu legea Apusului. Cea d'întăiŭ şedinţă s'a şi ţinut în cuprinsul bisericĭ celeĭ marĭ de acolo, cu tot atîta evlavie către Dumnezeŭ,

cită și pentru lumina sufletului omenesc, care și el tot lucru dumnezeiesc este.

S'aŭ rostit frumoase cuvîntări de înfrățire, și unele dintr'însele mergeaŭ așa de drept la inimă, încît o seamă din ascultători aŭ plîns. S'aŭ dat concerte și cîntări înfățișîndu-se în musică păvestea întemeierii mănăstirii de la Argeș din țara noastră, mănăstire pentru care un Domn și a dat averea, o Doamnă podoabele, iar meșterul bucuria vieții lui întregi. A fost și teatru, și s'a văzut chipul lui Ștefan-cel Mare și Sfînt, întorcîndu se iarăși la luptă de supt zidurile Cetății Neamțului. Iar Vlaicu, fecior de țeran din Ardeal, om de o istețime și de o îndrăzneală deosebită, a zburat cu mașina lui jumătate de ceas de-asupra capetelor tuturora, arătînd că și din neamul nostru s'a putut ridica unul care să poată stăpîni văzduhul

În serbările acestea la care aŭ luat parte și străinii — unul din ei prefectul de acolo, înfățișînd pe Împăratul, care fusese poftit —, și cu toții aŭ recunoscut buna cuviință a purtărilor noastre, se cuprinde și o învățătură scumpă, și pentru cei de acolo, și pentru cești de aice, — pentru toți cei ce aŭ un drept și îndură o suferință

Sînt acuma peste șesezeci de ani de cînd Românii de acolo, apăsați, storși, j'guiți, prădați, bătuți și sîngerați de aproape o mie de ani, și aŭ pierdut răbdarea și și-aŭ scris și ei cu sînge osînda împotriva dușmanilor. Focul s'a plimbat atunci de la un capăt de țară la altul. Preoții bătrîni s'aŭ urcat în

spînzurători și copii nevinovați au perit supt grinzile arse ale caselor părinților. Grozave vremi nemilostive!

Românii se luptau atunci *împotriva* Ungurilor răsculați, dar *pentru* Împăratul. Și pe urmă li s'au dat drepturi de acesta, care domnește și până acuma.

Dar ce li-au fost bune drepturile, dacă n'au știut ce face cu dînsele! Lumînarea au avut-o în mînă, dar foc cu care s'o aprindă, nu. Și tot pe întunerec au mers cu toții.

Acuma însă, după mulți ani de muncă, au ajuns oamenii la socoteala că mai mult folosește ca să-ți afli drumul și o scînteie singură decît mii de lumînări stinse. Și la trezirea focului aceluia s'au trudit și se trudesc. El se chiamă, fraților, Sfînta Învățătură.

El i s'au închinat la Blaj în cea mai mare biserică doi Mitropoliți, patru episcopi și cinci până la zece mii de oameni. Și i se cuvenia această închinare. Pentru că la raza acestui foc viu vor ajunge la ținta dreptății și fericirii urmașii celor batjocuriți și căzniți în fund de întunerec.

Prețul: 30 de bani.